

Szívügyből szégyen

Régóta nyomja lelkemet szívügyem, a film, szembenézni állapotával immár elkerülhetetlen.

Azt kell mondanom, hogy mára szégyen lett a film. Az emberiség szégyenévé vált egy művészetet is nyújtó műfaj. A fényírás a sötétség játékává vált, végérvényesen. Talán nem is lehetett másképp, hiszen a születésétől fogva Janus-arcú állott elénk. A természettel szöges ellentétben álló gépi mechanika működtette, és a fogaskerekeken futó tekercek csak az élő idő és tér változhatatlanná merevített, konzervált arcát rögzítették. A film kimerevítő hajlama oly erősen kötődik a külsínhez, hogy a látszatos külvilág konzervált tere és ideje bénítóan hatott vissza a művelőire is, amit csak a legerősebb imaginációval rendelkező valódi alkotók tudtak időnként föloldani. A film Janus-arcának fényesebb oldala az volt, amit Buñuel rögtön meglátott benne: az álom és az imagináció¹ leképzése. A tér és idő álomban föloldódó képlékeny, a lényegi mögöttest fölmutató világa. Mindaz, ami épp a filmben és atyjánál, a fotóban a legnehezebb: az adott külső látvány ellenében a kép mögöttit láttatni. Most már nyilvánvaló: erre használtuk legkevésbé. Lett belőle a lelket-szellemet torzító zsigeri képáradat, laboratóriumi módszerrel adagolt mérgekkel. Tudjuk, Mefisztó ott bábáskodott a kezdetektől, gyilkos aranyától így válhatott a film iparrá, a Holly-woodoo² által vezényelt (és gondosan elhallgatott) globális bűnügyi történeté. A pénztologatóktól mást várni, persze, illúzió volt, nekünk, filmkészítőknek kellett volna másnak lennünk. Nem lett volna szabad becsvágyó hadvezérekké, narcisztoid bűvészekké, csalafinta mutatványosokká vagy pénzsóvár gölemgyártókká válnunk. Ahogy az idős Ingmar Bergman összegezte az *Expressen*nben: „Elegem van a mészárosok és a prostik céhéből.”

Már a film megjelenésekor sokan kétkedtek műfajának művészi voltában, és felemás érzéseikről írásban is beszámoltak. Bizalmatlanok voltak az újszülöttemmel. S volt igazsá-

¹ Hamvas Béla: „Az imagináció szó annyit jelent, hogy: élet-képzület. Az élet-képzület az, ami az ember élettervét készíti. A terv minden esetben üdvterv. [...] Ha az életemet megnyitom (odaadom azért, ami az életnél több), akkor megnyílok az előtt, ami vagyok. Ehhez az imaginációmban, a létem központjába a normális ember képét kell behelyeznem, és azzá kell válnom. Nem az életélvezeteket hajhászó ember képét, nem a bezárt emberi lét képét, nem az örület és a betegség képét. Ez az életmű: többé lenni, mint az életem maga. És ami több bennem, mint az életem, csak az, amit halálom után magammal viszek.” (*Mágia Szutra*)

² Jankovics Marcell filmrendező találó megnevezése.

guk. Mint minden új jelenségnél, a kezdetekben sokkal jobban érezni annak eredeti jellegét. Ma már látjuk, valóban a film Janus-képének sötétebb arcéle bizonyult alapvetőbbnek. Úgy is mondhatnám: kettős természetéből fakadóan egy műfaj sötétebb oldala fölfalta és magához szippantotta művelői zömének lelkét, s ezzel valójában megsemmisítette saját világlását. Ezt akkor is elsődleges oknak tartom, ha ma nagyrészt a film kufárgazdáit, a filmbe fektetett sok pénzt hibáztatjuk a műfaj kórnás állapotáért.

Tisztelet és szeretet a fényíróknak, az álmodó és képzeletet sugárzó mozgóképek létrehozásába belerokkantaknak! Innen ölelem őket, az ő képen túli világuk segített helyet találnom ebben a világban, és most is az ő raktárakba suvasztott költészetükre támaszkodom.

Lássuk be: meghalt a film, az igazi. Talán éppen akkor, amikor korosztályosa, a jazz, tehát évtizedekkel korábban, mint hogy ezt a túl sokáig magamban rágott véleményt kiböktem volna. Ugyan a művészeteknek minden korban voltak bujdosó királyai, búvópatakjai, földalatti, titkos őrzői (és más műfajokban ebben a hajnal előtti legsötétebb pillanatban is vannak), de a film esetében ez most sajnos kizárt. Nem a filmes bátorság, hűség, kitartás egyre fogyó erényei miatt – ezek még fölwillannak most is párszor –, ennél végzetesebb oka van.

A látásunk homályosult el. Hosszú időre. A képzelet látta mögöttes képet – a valódit – ma már nem láthatjuk, mert eltömődött a szív és a szem közti „csatorna”. És ami még szörnyűbb: „félvak” lesz gyermekként a még született tehetség is. Jó ideig. Mert mindennek oka nem a hályog vagy a szürkületi vakság, ami le- vagy föltéphető lenne. Az elhomályosodás oka és egyszersmind az eszköze is éppen a védtelen gyermekre zúdított, mindent elborító mozgókép.

...látomás és cselekvés mindig együtt jár.

Abban mindenki egyetért, hogy a gerinc végleges megerősödését megelőzően káros lenne súlyemelőnek nevelni a gyermekeket. A testtől-lélekké váló élelemre is kezdenek odafigyelni, de senki és semmi nem védi a zsenge szellem érlelését, kialakulását. Sőt! A felnőttek tudatlansága nyakra-főre önti a kisgyermekre a bénítóan ható, mert kész gondolatokat láttató/tálaló mozgóképet, de például az idegen nyelv idő előtti oktatásával is sokat árt. A több nyelvet beszélő Kodály rádió-előadásaiban többször hangsúlyozta, hogy a tizedik-tizenkettedik év betöltése előtti idegen nyelv tanulása, amely a fogalmak, az „értelmi gerinc” végleges kialakulása előtt történik, komoly lelki és

értelmi zavart kelt. A mese hiánya például a lelki-szellemi elrendeződésben okoz helyrehozhatatlan károkat. Miközben a felnőttek mindebben és mindenben a „fejlődés” és a „hasznos ismeretek” önáltató hazugságát hirdetik, a gyermekkor első évtizedében mindezek visszafordíthatatlan lelki-szellemi torzulást okoznak.

Nézzük a mozgóképet. A mozgókép készen adott, változhatatlanul rögzült képsoraival, azaz gondolataival a gyermekkor első évtizedében elnyomja és eltorzítja a még kiforratlan, megformálatlan imaginációt. Konkrét, kész képzetet nyújt, ezáltal visszafogja a saját, még kialakulatlan belső képzeletet. Ezzel elbizonytalanítja a gyermeki lelket, elhomályosítja látásukat, és ön-kép nélkül bizonytalanná teszi a jövőjüket. Archaikus tanítások mondják, hogy amiképpen elgondoljuk a végső valóságot, úgy is viselkedünk, ezért látomás és cselekvés mindig együtt jár. A tíz-tizenkét év alatti gyermekeknél – ellentétben az állóképpel, ami mozdulatlansága révén még színvonaltalansága esetén is képzeletet hív elő, a lélek mozditja meg a képet – a legjobb minőségű mozgókép is árt. Kész gondolatmintáival a saját gondolatot kialakító képzeletet bénítja meg. Helyette mozdul. Ráadásul megtévesztőbb más műfajoknál, mert a külsődleges látvány szemfényvesztésével a hiteles valóság illúzióját kelti. A film valóság-tévesztő „ruhájával” a minden gyermekben meglévő élő isteni képet egy változhatatlanná rögzült, külső realitásképpel írja fölül. Ember alkotta, kész mintával köti bélyegbe a bimbózó lélek Teremtőtől kapott, egyedülálló világát. Gyöngíti és elsorvasztja az eredendő belső imaginációt. Bármilyen egyszerű és igaz mozgóképről legyen szó, ebben a korosztályban ez lélekölő. És többszörösen az, ha olyan képfolyam-kloákát önt ránk, mint azt ma nagyiparilag teszik a mozgóképpel. Ellentétben a mérgezett képen csüngő tömeggel, a mozgóképgyártatók pontosan tudják, mit érnek el kióklált meséikkel, kicentizett színeikkel és hangjaikkal, a tudatosan adagolt zsigeri hatások precíz infúziójával. (Jól példázza ezt a mozgókép nyersanyagának és befogadásának megváltozott módja is: a filmszalaggal ellentétben az elektromos kép létrehozásához nem kell a fény melegsége, ezért azt visszaadni sem tudja; a mai mozgókép nem a fejünk fölött ívelő fényből tárul a szemünk elé, hanem direkt szembe sugároz.) Teszik ezt jól átgondolt és központilag vezényelt hadjáratokkal, katonai leosztással, stratégiai terjesztéssel.

Hány szülő védi meg gyermekének formálódó lelkét és tudatát, vagy a még védtelenebb tudattalanját ezektől az orvtámadásoktól? Hányan fordulnak szembe a ránk erőltetett életrenddel és a mindent átszövő, kiszolgáló intézményhálózatokkal? Mekkora elhatározás és akarat kell, hogy gyermekeink esetében kikerüljünk a mozgóképnek a zsebekből is csörgő – immár fegyverré vált –, jobb sorsra érdemes műfaját!

**...mostanra megölje bennünk
az elemi kíváncsiságot
a rengeteg kép.**

Valóság lett Hamvas Bélának az *Álarc és koszorú*ban, még a 30-as években leírt igazsága, miszerint az ideológiát hamarosan felváltja a mozgókép. Felváltotta, és mindent előtött a lelket mérgező, agyat gyaluló tengernyi képszemét. És akárcsak a hangszemét esetében, hagytuk, hogy eltömje érzéseinket, elérje elménket, és mostanra megölje bennünk az elemi kíváncsiságot a rengeteg kép, mind tompábbá és érzéketlenebbé téve bennünket éppen a teremti isteni kép s hang iránt. Ez elől már most, az összedőlés előtt, újkori ősemberekként csak a természetbe és a csöndbe menekülhetünk.

Az elhomályosult látás miatt nem születhet immár normális, láttató film, mert a valóságon felnőtt, sértetlen, ép belső látással rendelkező nemzedékek – a filmművészet létrehozói – jószerivel kihaltak már. Nem véletlen, hogy az igazi nagyok, a filmtörténet művészei mind a második világháború előtt születtek. Az ő imaginációjukat gyermekkorukban még nem befolyásolta a Janus-arcú mozgókép. Az ő szemük még mást ivott magába, más itatta át őket, ezért az ő filmjeik a képen túli valóságot is láttatták. A mi szívlátásunk felemás, már konzerv képekkel is terhelt, hiszen gyermekkorunkban részben mozgóképen nőttünk föl. Bár a mi gyermekkorunkban még legnagyobbbrészt künn, a természetben, az utcákon nevelkedtünk, a ritkán jelen lévő mozgókép mellett belső képzeletünknek nem volt valódi gátja, megnyíló tekintetünk valamennyire még fogékony maradhatott. A belső és a külső kép nagyobb-részt egymásra hangolódhatott, lélek és világ jobban egymásra találhatott. Ráadásául serdülőkorunkban még a mozikban voltak a kamaszodó lelkünket megszólító igazi filmek, a filmművészet beavathatott minket. Alighanem ezért lehetünk az utolsó korosztályok, akik, ha a filmművészet terén igazán épet és egészet már nem is tudunk alkotni, de megélt élményeink tükrében van összehason-

lítási alapunk a film aranykorát és a mai szemétdombot illetően.

Istenem, ments meg minket a filmtől! – ezt kellene sóhajtanom. Mégsem teszem, mert én beleragadtam a fényírás varázsos világába, szeretem a Janus-arcával együtt. Miért filmezek, ha tudom kicsinységem határait, és ha látom, mindez keveseknek kell, és anyagi áldozatot is kér? Miért ez a hiábavalónak látszó erőfeszítés, ráadásul itt, a filmes világ peremvidékén? Mert a belső kényszernek nagyobb a kötelve, mint a külső valóságé. Amit akkor is ki kell hordani, ha az ember féltehetség. A Gondviselő dolga helyére tenni. Érdekes módon nekem most segít leginkább a hely szelleme, sietve súg, üzen, mintha valamit még gyorsan lejegyeztetne általam, még ha dadogva, küszködve is, apró, fényes képmorzskákkal, de folyamatosan szülni készítenek a bennem mozgó képek.

Nagy kérdés, születhet-e mégis a jövőben valódi, belső látású film, ami a kép mögé lát, ami a kép mögöttit láttatja. Esély van rá, ha lesz valahol olyan, erre született gyermek, aki mozgókép nélkül éli első évtizedét, utána a maga szűzies tisztaságában kibonthatja és meg is valósíthatja ezt a műfajt. De valljuk be, ez szinte a lehetetlennel határos. Ha a csoda megtörténne, arra még kevesebb az esély, hogy egy ilyen életművel találkozzunk. Hozzáértők szerint a világ filmforgalmazásának szinte az egésze – beleértve a világhálót is – három bankhoz köthető.

A fentiek szerint tehát, valódi film már csak egy áram nélküli, megtisztult világ után lehetne, ami, ugye, nonszensz. Vagy a dolgok természete szerint egy hullámvölgy után ismét kezdődne minden előlről? Nem valószínű, mert az az egy biztos, hogy az újabb korszakot már nem az anyagelvűség fogja uralni. Hol lesznek akkor már a ma mindenhatónak vélt pénztologatók, kártyaváraikkal együtt? És, sajnos, hol lesz a film is...

Lehet, hogy onnan, a nem túl messzi jövőből nézve mindez nevetséges kicsinység, de hát mi a régi, fényes filmek szívügyét nem tudjuk elengedni. Képzeletünkben még él.

Késő van, eloltom a villanyt, és megpróbálok álmodni.